

БОГАТСТВО И ЛЕПОТА ХЕРЦЕГНОВСКОГ КРАЈА У МЛЕТАЧКИМ ИЗВЕШТАЈIMA ИZ 1687. ГОДИНЕ*

О Херцег-Новом као богатом граду који представља излаз на море јужне и источне Херцеговине у XVII веку постоје значајна сведочанства. У то доба Новљани су држали важне пролазе (Зупци, Царине) којима су караванит са читавог Балканског полуострва пролазили у Дубровник и само од тога су, према млетачким изворима, добијали и до 15.000 реала годишње.¹ Евлија Челебија у свом чуvenом путопису приказује Нови као један од најзначајнијих и најмногодујнијих градова на Јадрану, „управну јединицу херцеговачког санџака”.² Мада тај Челебијин опис Новог обилује претеривањима својственим та-

* Реч је о редовним извештајима генералног провидура Далматије и Албаније, које је он слас млетачком дужду и сенату, а који обухватају период млетачког похода на Нови и преотимање града од Турака. Поход је водио сам Корнер, а у њему су учествовали и савезници, млетачки витезови и папске галије. У Новом се Корнер задржао од почетка септембра до друге половине децембра када се вратио у Задар. Извештаји се чувају у Аржавном архиву у Венецији (Archivio di Stato di Venezia), у одељку Proveditori da terra e da mar, filca 527, br. 93—112. Овде је употребљен и један део из извештаја бр. 118 који је Корнер послao када се већ вратио у Задар.

¹ Извештаји тен. прв. Беролама Корпера у ASV, Provv. da terra e da mar, f. 527, бр. 106, Пераст, 22. новембар 1687.

² Евлија Челебија, *Путопис (Одломци о југославенским земљама)*, превод и коментар Назим Шабановић, Свјетlost, Сарајево, 1967, стр. 429. Код Томе Поповића та синтагма гласи: „управно средиште у херцеговачком санџакату” што је ближе оном како је Корнер тумачио административни положај Новог (...l'importante Piazza di Castel Novo Capitale dell'Herzegovina). Ун. Т. Поповић, Херцег-Нови, 1924, стр. 73 и ASV, f. 527, бр. 99, Херцег-Нови, 30. септембар 1687. Међутим, Шабановић такође није сигуран шта Нови представља у турској управи пошто у бел. 8 на истој страни износи да токомилек значи „управа”, „али ни овде као ни на другим мјестима није увијек јасно шта заправо Евлија мисли под тим изразом”.

квим путописима,⁷ ипак он и даца представља један од најважнијих детаља у мозаику о Херцег-Новом у прошлым некоштима.

Опис Новог (Castel Novo) који у својим извештајима о заузимању града даје генерални провидур Далмације и Албаније Бероламо Корнер у многоме се разликује од Челебијевог у форми и у суштини. Овде није реч о путопису већ о ратним извештајима. У чима доминира истицање стратешке компоненте града на улазу у Бококоторски залив, али Корнер никада не пренебрегава ни остале компоненте које Нови чине значајним, тим пре што се заузимање Новог уклапа у много шире млетачке планове у којима је град добио веома истакнуто место: у морејском рату Млечани су се посебно трудали да „задаве“ Дубровник олесађући га од турског заљева и окружујући га својим поседима. Војнички им је при крају рата то и пошло за руком,⁸ али оно што су успели да од Турака отмут на бојном пољу (уз велику помоћ нашег становништва), нису могли да сачувају од веште дубровачке дипломатије која је успела да испостављује да се Дубровник потпуно одвоји од млетачких поседа и да се део херцегновске територије врати под турску управу.⁹ То је свакако утишало и на будућу судбину Новог, иако прикључен територији Боке Которске чиме је практично први пут успостављена јединствена целина у Заливу, иако је изгубио највећи део свог заљева на који су Млечани и те како рачунали.

Ево како Корнер обавештава дужда и сенат о значају освајања Новог и о његовој територији: „Склоп ове значајне тврђаве, главног града Херцеговине, његова гласовитост, положај и много другог што прати његово освајање блистанијим чине славу отаџбине и победничко оружје Ваших Узвишености. Све то, заједно са плодношћу њене веома простране територије, као што чине јакојним поштовања освајање, тако и уверавају да се само Господу Богу може захвалити за срећан његов исход који је потпуно пренеразио непријатеље у суседству и изазвао погрешку у читавом овом крају.“

Према извештајима које сам добио, на његовој територији живи много веома ратнички расположених племена. Премаисточији на сто и више миља од града живе Никишићи и разна друга племена до границе са Дробњацима, Црногорцима и Климентијима. На западу око осамдесет миља Бањани и Горње Гашко са

⁷ То је најочигледније када говори о броју племена и месецда у Новом: најоди 46 племена и 44 месецда што је веома претерано. Ул. Е. Челебија, наа., стр. 433, као и бел. 46 и 47 на истој страни.

⁸ Ул. Глигор Станојевић, Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI—XVIII вијека, Историјски институт, Београд 1970, стр. 383—4, 396.

⁹ Исто, стр. 414—18.

границом на Доњем Гацку. На југозападу шездесет миља удаљено Требиње са горњим Поповом и Дражево са границом пре-ма Дубровчанима и доње Попово са Габелом, са пространим и плодним пољима која обилују житом, месом, уљем и сваковрсним воћкама и која су много богата приходима и трговијом.⁶

Као што се из овог кратког одломка може приметити, Корнер посматра Нови у ширем оквиру главног града јужне Херцеговине из које Млечани треба да извуку значајне материјалне користи. Занимљиво је како он то мало доцније објашњава: „У исто време сматрам да је потребно да се употребе сва средства да се, пажљиво и опрезно, трговина усмери на ову страну где се, протоком времена, са правом може најти да ће, због положаја места и вредности ове земље, она бити привучена и да ће се много повећати јавни приходи и то не само из тих разлога, већ и због сваковрсних такси које ће се успоставити као и због осталих намета унутар и ван града, насупрот многим местима која Ваше Узвишеноости поседују у овим покрајинама као што су Польща, Макарска, Приморје, Паштровићи, Рисан, Пераст и сва остала места у овом заливу из којих се ништа не добија због великих ослобођења која су им дата, а о којима ће (у олговарајуће време) бити потребно да се добро размисли.“⁷ Корнер је жељео да сву трговину која је ишла преко дубровачке скеле усмери на новску скелу, али је добро знао да новска скела, због цеприкладности луке, не може да надомести ногодшу и организовану дубровачку скелу. Уосталом, сан оснивача Новог, Твртка, и свих његових доцнијих господара био је преусмеравање трговине са Дубровника на Нови. Корнеру и његовим наследницима на положају генералног прошилтура готово је успело да изолују Дубровник и да га окруже својим поседима. Велика вештина дубровачке дипломатије (и војничка слабост Млечана) успела је да га одбрани од опасности, по мом мишљењу, већ од оне која му је запретила после земљотреса.⁸

Приликом освајања Новог Корнер је много страдао од јужног ветра и лошег времена које му је ометало операције и на мору и на копну. Када је заузео град, посебно га је погодио недостатак луке и отежано снабдевање. Челебија, на пример, пописен више реториком него правом опсервацијом, овако пише о новској луци: „Градско пристаниште је велико. Да јужни истар не би оштетио лађе, оне су жељезом причвршћене и тако стоје или одлазе на супротну страну у залив Понт-Росе. Слободне су, међутим, од осталих седам вјстрива. У заливу

⁶ ASV, Provv. da terra e da mar, f. 527, бр. 102, Нови, 26. октобар

⁷ Исто, бр. 104, Нови, 30. октобар 1687.

1687.

⁸ Г. Станојевић, нај., стр. 418.

према тврђави Абазијаше, у самом мору налази се црио камење велико као купола хамама. Лаве много пута ударе на то камење и поломе се. Али, чудом божјим, то камење чува град од... Ово пристаниште може да приими на стотине лава.”⁹

Корнер много објективније проценjuје стање новске луке и упућује свој предлог дужду и сенату шта би требало да се уради да се она осигури: „Морам да изнесем — вели Корнер — да је тврђавија најнеопходније пристаниште јер није могуће да штије једна лава (па и најмања) пристане сем уз сасвим мирно море.

Неће бити тешко да се то уради, пошто има много камења. Потребно је једино четири или пет трупова марсилијана или неких стичних непогребних бродова и нека стручна особа која би, на одговарајући начин, припремила радове.

Сем што би то било прикладно за потурање помоћи тврђави у случају потребе и за искрцавање двојека и јавних добара, постукићу би и трговине. За сада, бродови морају да пристају у Кумбор који је од тврђаве удаљен више од две миље и поскад читаве месецне не могу да пристану уз обалу тврђаве. Обашезан сам да то предложим јер је то један од најбитнијих радова.”¹⁰

Сличан закључак се налази и у извештају о стању херцегновских тврђава који је за генералног провидура Марина Занеа 1703. године саставио инженер Бакомо Бинард. И он тврди да у Новоме „не постоји ни лука ни заклон” и да то условљава да „велики део плашњивих трговача избегава ризик искрцавања на том месту (то јест, на месту лазарета) да би обавили свој карантин, у што сам се лично уверио у разговору са њима.”¹¹

Пристаниште ће остати лимитирајући фактор економског развоја Херцег-Новог све до наших дана, али ће то можда утицати и на чињеницу да се Херцег-Нови веома рано окрену туризму. Међутим, да видимо шта у својим извештајима Корнер још помиње у вези са природним лепотама и богатством Новог и његовог краја.

Када говори о насељавању становништва у новском крају Корнер вели да куће „овде имају лобре зилове и велики део их је на спрат.”¹² Када се поставило питање разменитеја пукова немачких шахечника Барандер, који је учествовао у борбама, а чији су официри желели да пређу у квартире у Сплит и у Шибеник, Корнер сматра да је за Ваше Узвишености погодније да се тај пук држи у овим крајевима не само зато што би тре-

⁹ Е. Челеби, наа., стр. 433.

¹⁰ ASV, наз., бр. 110, Пераст, 4. децембар 1687.

¹¹ Срђан Мусић, Извештај из 1703. године о стању херцегновских тврђава, Бока, 17, Херцег-Нови 1985, стр. 97.

¹² ASV, наз., бр. 103, Нови, 29. октобар 1687.

бало да се покреће са голиким болесницима које има, већ и зато што би овде много лакше могао да се опорави. Ваздух је овде савршен (курзиј наш), а сада такође има и добра хране, а ње не, пакам се, бити и убудуће.¹³

Приликом опсаде Нови је много страдао. Према Корнеровим речима, није било нити једне куће у граду која није била порушена или озбиљно оштећена бомбардовањем са мора и са копна.¹⁴ Чим је ушао у грађ Корнер је почeo да га поправља и то не само утврђења, магацине и квартире за војску већ и стамбене зграде, као и зграде које би могле да послуже млетачкој администрацији да се не би шлаћала кирија како се то на другим местима радио.¹⁵ „Град је већ поправљен обновом велике куле и добрым палисадом око пролома — извештава 4. децембра 1687. године дужда и сенат. „Припрема се камен и креч да би се (када време допусти) поправиле и зидине. Покрио сам већи број кућа и квартира. Поправио сам четири магацина за двонек и материјал. Извршио сам још много других радова и направио сам пацрт за пространи и велики трг који још мора да се спусти да би се заптитио ол брежуљака који надвишују град... Још један приложен пацрт приказаће Вајшим Узвишеностима све те радове и начин на који се грађ уређује оивајањем кућа, квартира и осталог да би добри распоредом грађевина и чистоћом постао узоран и што више процео славу Вајших Узвишености.“¹⁶ Тако је Корнер ударио темеље данашњем распореду Старог грађа у Херцег-Новом који је дотле био слабо уређен и урбанизован.

После четвромесечне кампање Корнер се у децембру 1687. враћа у Задар, али не заборавља оно што је препоручио да се уради. Већ 26. јануара 1688. године поново извештава дужда и сенат да је неопходно поправити луку у Херцег-Новом и наглашава да то неће бити тешко извести, али да је изнад свега потребан инжењер који би рукоодно радовима. Становници Залива, Пераштани и остали могли би — према Корнеровим замислима — да помогну у преношењу материјала. Корнер је извршио и испитивања и премеравања морског дна и каже да је дно неравно, а његов адмирал је измерио дубине од 5, 6 и 9 лаката.¹⁷ Лука, међутим, никада није саграђена, а следећи догађаји, повлачење Гриманијеве линије и све мања интересованост Венеције за тзв. Млетачку Албанију условили су да се смањи интересовање за Нови, као и да опаде његова важност у млетачкој стратегији на Балкану.¹⁸

¹³ Исто, бр. 104, Нови, 30. октобар 1687.

¹⁴ Исто, бр. 99, Нови, 30. септембар 1687.

¹⁵ Исто, бр. 104, Нови, 30. октобар 1687.

¹⁶ Исто, бр. 110, Пераст, 4. децембар 1687.

¹⁷ Исто, бр. 118, Задар, 26. јануар 1688.

¹⁸ Г. Станојевић, наф., стр. 458.